

ביאורים

הרמב"ם מספר על ויכוח נוסף שהיה בין רבי עובדיה הגר לבין רבו בעניין היחס לאיסלם. רבי עובדיה הגר טען שהאיסלם אינו עבודה זרה, מכיוון שהמוסלמים כן מאמינים בבורא יחיד, שאינו גוף וכדומה. ולעומתו טען רבו שהאיסלם הוא עבודה זרה, והביא ראיה מכך שהם נוהגים לזרוק אבנים במקום מסוים, פעולה שהיא עבודה זרה, כדברי המשנה: "הזורק אבן למרקוליס זו היא עבודתו" [סנהדרין ז, ו].

הרמב"ם בדבריו מצדיק גם בשאלה זו דווקא את דברי רבי עובדיה, ואומר שאף שהמוסלמים נוהגים בכל מיני מנהגים ועובדים כל מיני עבודות, כוונתם בעבודות אלה לעבודת הבורא ולא לעבודה זרה. ברור הדבר שהפעולות הללו והדת המוסלמית עצמה אינן רצויות ואף יש בהן שטות וטיפשות, אך אין בהן כדי להיחשב עבודה זרה. הוא מלמד אותנו שאל לנו להתחשב בזרות ובמזרות שבפעולות הללו, כמו גם בהיותן דומות לעבודה זרה - כל עוד הן אינן עבודה לאל זר, אין להטיל עליהן שם של עבודה זרה. הוא מוסיף שיש לדון בענייניו של האיסלם לפי האמת הצרופה, אפילו אם אנו סובלים משקרים רבים שמאמיני האיסלם ממציאים עלינו, ולכן אין לנו לדבר עליהם דברי כזב ולהאשים את האיסלם בדבר שאינו נכון.

לצורך כך מחדד הרמב"ם נקודה מהותית. בהלכות עבודה זרה יש משקל רב מאוד לכוונה של האדם במעשיו, כלומר - במקרים רבים הכוונה היא זאת שקובעת האם מעשהו נחשב כעבודה זרה או לא. לכן אפילו פעולה כמו זריקת אבן למרקוליס, שבעבר הייתה נחשבת כעבודה זרה גמורה, בזמנו של הרמב"ם כבר יצאה מגדר עבודה זרה כי נהוג היה לעשותה עם כוונות אחרות ולא לשם עבודה זרה.

הרחבות

• הישמעאלים אינם עובדי עבודה זרה

אלו הישמעאלים אינן עובדי עבודה זרה כלל. הרמב"ם סובר שאין הישמעאלים עובדי עבודה זרה, וכך גם פסק בספרו משנה תורה [הלכות מאכלות אסורות יא, ז]. בביאור ההבדל בין האיסלם לנצרות מסביר הרב צבי יהודה קוק: "ובזה יש חילוק גדול בין מוסלמים ובין נוצרים. כשאומרים על אדם, על נבואה, שהוא אלוהים, זו עבודה זרה. מה שאין כן המוסלמים שמגדירים את המוחמד שלהם כמנהיג, לא כאלוהות. זו נפקא מינה (- הבדל) מן הקצה אל הקצה. אולי הוא נביא שקר, אבל הנוצרים ממשיכים תואר האלוהות על בן אדם" [שיחות הרב צבי יהודה דברים, עמוד 245]. כאשר אומרים על בן אדם שהוא אלוהים, מעניקים גוף גשמי לאלוהים, זו עבודה זרה. אך האיסלם לא טוען שלאלוהים יש גוף, אלא שמוחמד היה נביא. לטענתם אחרי משה קם נביא חדש שהחליף את תורתו והביא תורה חדשה, והיא הקוראן. זה אמנם שקר, אך לא עבודה זרה, כיוון שהם עדיין מאמינים בייחוד האל. (ראה לעיל הרחבה ביום יח כסלו)

(א) **שאלה שלישית** - על אלו הישמעאלים שִׁמְעָאִים אֵתָה אֵינָן עוֹבְדֵי עֲבוּדָה זָרָה, וְאָמַר לָךְ רַבָּךְ כִּי הֵן עוֹבְדֵי עֲבוּדָה זָרָה, וְהָאֲבָנִים שִׁמְשָׁלִיכִין בְּתַרְפוּתָן הֵן לְמַרְקוּלִיס, וְהַשֵּׁיב אוֹתָךְ שְׁלֵא כְהֵן עַד שְׁנַתְעַצְבַּת אֶל לַבָּךְ וְנִכְלַמְתָּ, וְקָרָא עֲלֶיךָ: "עֲנֵה כִסִּיל כְּאֹלְתָו" (משלי כו, ה).

תשובה - אלו הישמעאלים אינן עובדי עבודה זרה כלל, וכבר נִכְרְתָה מִפִּיהֶן וּמִלְבָּן, וּמִיַּחְדָּין לְאֵל יַחֲדוּ כְּרֹאֵי, יַחֲדוּ שְׁאִין בּוּ דְפִי. וְלֹא מִפְּנֵי שֶׁהֵן מְשַׁקְרִין עֲלֵינוּ וּמְכַזְּבִין, וְאוֹמְרִין שְׁאֵנָּה נֹאמַר שֵׁשׁ לְאֵל בֶּן - נִכְזָב כֶּן אֲנַחְנוּ עֲלֵיהֶן וְנֹאמַר שֶׁהֵן עוֹבְדֵי עֲבוּדָה זָרָה. הַתּוֹרָה הַעֲיָדָה עֲלֵיהֶן: "אֲשֶׁר פִּיהֶם דִּבֶּר שְׁוֹא" (תהלים קמד, ח), וְהִיא הַעֲיָדָה עֲלֵינוּ: "שְׁאֲרִית יִשְׂרָאֵל לֹא יַעֲשׂוּ עוֹלָה וְלֹא יִדְבְּרוּ כִזָּב וְלֹא יִמְצֵא בְּפִיהֶם לְשׁוֹן תְּרַמִּית" (צפניה ג, א).

ואם יֹאמַר אָדָם שֶׁהַבֵּית שֶׁהֵן מְקַלְסִין אוֹתוֹ בֵּית עֲבוּדָה זָרָה הוּא, וְעֲבוּדָה זָרָה צְפוּנָה בְּתוֹכוֹ, שֶׁהֵיוּ עוֹבְדִין אוֹתָהּ אֲבוֹתֵיהֶן בְּאוֹתוֹ הַבֵּית - מַה בְּכָךְ? אֵלּוּ הַמְשַׁתְּחוּן כִּנְגָדוּ הַיּוֹם אֵין לָבֶן אֶלְא לְשָׁמַיִם, וְכִבְרָ אֲמָרוּ חֲכָמִים בְּסִנְהֶדְרִין, שֶׁאִם הַשְּׁתַּחֲוֶה אָדָם לְעֲבוּדָה זָרָה וְסָבוּר שֶׁהוּא בֵּית הַכְּנֶסֶת - הֲרֵי לְבוּ מְסוּר לְשָׁמַיִם. וְכֵן אֵלּוּ הַיִּשְׁמַעְאֵלִים הַיּוֹם כְּלָם, טָף וְנָשִׁים, נִכְרְתָה עֲבוּדָה זָרָה מִפִּיהֶן, וְטַעוּתָן וְטַפְשׁוּתָן בְּדַבְרִים אַחֲרִים הִיא, שְׁאִי אֶפְשָׁר לְאֶמְרָן בְּכֶתֶב מִפְּנֵי יִשְׂרָאֵל, אֲבָל בְּיַחֲדוּ הַשֵּׁם אֵין לָהֶן טַעוּת כָּלֵל.

ובאמת שֶׁהִיא לְיִשְׁמַעְאֵלִים מִקֶּדָם בְּאוֹתָן הַמְּקוֹמוֹת שְׁלוּשָׁה מֵיַיַּי עֲבוּדָה זָרָה: פְּעוֹר, וּמְרַקוּלִיס וְכַמוֹשׁ. וְהֵן עֲצָמֵן מוֹדִים בְּדַבְרִים אֵלּוּ הַיּוֹם, וְקוֹרִין לָהֶן שְׁמוֹת בְּלִשׁוֹן עֲרָבִי. פְּעוֹר עֲבוּדָתוֹ שִׁפְעַר עֲצָמוֹ לְפָנָיו, אוֹ שִׁינִיחַ אֶת רֹאשׁוֹ לְמִטָּה וְיִגְבִּיהַ עֲרֹתוֹ לְמוֹלוֹ, כְּמוֹ שֶׁאֵלּוּ הַיִּשְׁמַעְאֵלִים עוֹשִׂין כְּשִׁמְשַׁתְּחוּן הַיּוֹם בְּתַפְלָה. וּמְרַקוּלִיס עֲבוּדָתוֹ בְּרִגְיָמוֹת הָאֲבָנִים. וְכַמוֹשׁ עֲבוּדָתוֹ בְּפִרְעַת הָרֹאשׁ, וְשֵׁלֵא יִלְבַּשׁ בְּגָד תַּפּוּר. וְדַבְרִים אֵלּוּ כְּלָן מְפָרְשִׁין וְיִדְוִעִין אֲצֻלְנוּ מִקֶּדָם שֶׁתַּעֲמֹד דַּת הַיִּשְׁמַעְאֵלִים. אֲבָל הַיִּשְׁמַעְאֵלִים אוֹמְרִין הַיּוֹם: זֶה שֶׁנִּפְרַע רֹאשֵׁינוּ וְלֹא נִלְבַּשׁ תַּפּוּר בְּתַרְפוּת - כְּדִי לְהַכְנִיעַ לְפָנָי הָאֵלּוּהַ, וְלִזְכֹּר הַיָּאֵךְ יַעֲמֹד אָדָם מִקְּבָרוֹ. וְזֶה שֶׁנִּשְׁלִיךְ הָאֲבָנִים - בְּפָנָי הַשֵּׁטֶן אֲנִי מְשַׁלִּיכִין אוֹתָן לְעַרְבָבוֹ. וְאַחֲרֵים, מִפְּקַחֵיהֶן, נוֹתְנֵין טַעַם וְאוֹמְרִין: צְלָמִים הֵיוּ שָׁם, וְאֲנִי רוֹגְמִין בְּמִקוֹם הַצְּלָמִים כְּלֹאמֹר שְׁאִין אֲנִי מְאֻמִּינִין בָּהֶן, וְדַרְךְ בְּזִיוֹן לָהֶן אֲנִי רוֹגְמִין אוֹתָן. וְאַחֲרֵים אוֹמְרִין: מִנְהַג הוּא. כְּלָלוֹ שֶׁל דָּבָר, אֵף עַל פִּי שֶׁעַקֵר הַדַּבְרִים וְסוֹדֵן לְעֲבוּדָה זָרָה - אֵין אָדָם בְּעוֹלָם מְשַׁלִּיךְ אוֹתָן אֲבָנִים, וְלֹא מְשַׁתְּחוֹה לְאוֹתוֹ מְקוֹם, וְלֹא עוֹשֶׂה דָבָר מִכָּל הַדַּבְרִים, לְשֵׁם עֲבוּדָה זָרָה, לֹא בְּפִיו וְלֹא בְּלִבּוֹ, אֶלְא לְבָם מְסוּר לְשָׁמַיִם.

האם ישמעאלים עובדי עבודה זרה

הישמעאלים מייחדים ייחוד כראוי

הסבר וזיקת האבנים

בתרבותן - במקום תפילתם. **למרקוליס** - סוג עבודה זרה שעבודתה הייתה בכך שזרקו לפניו אבנים. **נכרתה** - פסקה. **משקרין עלינו** - מייחסים לאמונתנו דברי שקר. **בסנהדרין** - במסכת סנהדרין. **רשעי ישראל** - שימסרו זאת לגויים. **מקדם** - בעבר.

ביאורים

הנקודה האחרונה שמוצא הרמב"ם לנכון להעיר עליה, היא נוסח הביקורת שהשתמש בו רבו של רבי עובדיה הגר כנגד רבי עובדיה.

דרישת האמת והרדיפה אחריה היא אחת המשימות הקשות והגדולות של החיים. יצרו הרע של האדם משכנעו לעיתים רבות ללכת אחרי הזרם, ולדבוק בדרכים נוחות וקלות, גם אם הדבר בא על חשבון ידיעת האמת. זו אחת הסיבות שראוי להכיר ולהוקיר את מי שעזב את האמונה שאליה היה רגיל ושלתוכה נולד, כדי להאמין באופן אמיתי וטהור באמת, רק מפני האמת שבה, ואף לעשות שינוי יסודי בחייו לצורך כך.

התורה מקפידה מאוד וחוזרת שוב ושוב על החיוב שיש לכל אחד מישראל לאהוב את הגרים ולהיזהר מלצערם, לזה מצטרפת העובדה שפגיעה בגר קשה וחמורה יותר, שהרי ההרגשה של מישוה שבא מבחוץ ומבקש להצטרף לעם חדש ומיוחד כעם ישראל אינה פשוטה. כל אדם שבא מבחוץ ובודק את מקומו החדש עלול להיפגע מאוד אם היחס אליו יהיה כזה שאינו נותן לו מקום.

לכן מקפיד הרמב"ם לקבול על הדברים הפוגעים שנאמרו לרבי עובדיה הגר, ואדרבה הוא מוקיר ומעריך אותו על מאמציו לבוא תחת כנפי השכינה ולבחור באמת. הוא מדגיש שאפילו אם הגר טועה יש להתייחס אליו בצורה נעימה ורכה, ומוסיף שישנו יתרון מסוים למצוה שאותה ציוותה התורה ביחס לגר, יותר מאשר ציוויה ביחס לאביו ואמו. בעניין אביו ואמו לא נאמר שיש לאהוב אותם, ואילו על הגר כן נאמר כך.

ייתכן שבדברים אלו טמון עומק נוסף. תפקידו של עם ישראל בעולם הוא לגלות שם שמים אצל כל אומות העולם ובמציאות כולה. הגרים מהווים קשר מסוים בין עם ישראל לבין האומות האחרות, והעובדה שאנשים שבאו מאומות העולם זוכים להתחבר לעם ישראל, מחברת בין הכוחות הטמונים באומות לבין הקדושה של עם ישראל. זו אחת הסיבות שהתורה מקפידה להזהיר אותנו לאהוב את הגרים ולקרובם ולא חלילה להפך.

הרחבות

• אהבת הגר

וְעַל הַגְּרִים צִנּוּן בְּאֶהֱבָה. הגמרא אומרת: "תנו רבנן המאנה את הגר עובר בשלשה לאוין" [בבא מציעא נט:]. אדם שמאנה - מגדף או מציק לגר ומזכיר לו את עברו - אין זו עברה אחת אלא שלוש עברות. בהמשך הגמרא רבי אליעזר הגדול מדגיש שהתורה ראתה לכתוב ולחזור בשלושים ושש מקומות שונים בתורה את האיסור לא להציק ולהונות את הגרים, כדי להראות כמה איסור זה חמור. ומסביר זאת המדרש רבה: "הרבה הקדוש ברוך הוא אוהב את הגרים, למה הדבר דומה למלך שהיתה לו צאן, והיתה יוצאת בשדה ונכנסת בערב, כן בכל יום, פעם אחד נכנס צבי אחד עם הצאן הלך לו אצל העזים היה רועה עמהם, נכנסה הצאן לדיר, נכנס עמהם, יצאת לרעות יצא עמהם, אמרו למלך הצבי הזה נלוה עם הצאן, והוא רועה עמהם, כל יום ויום יוצא עמהם ונכנס עמהם, היה המלך אוהבו, בזמן שהוא יוצא לשדה היה מפקד מרעה יפה לרצונו, (- והיה מצווה) לא יכה אדם אותו הזהרו בו, ואף כשהוא נכנס עם הצאן היה אומר להם תנו לו וישתה, והיה אוהבו הרבה, אמרו לו מרי (- אדוני) כמה תישים יש לך כמה כבשים יש לך כמה גדיים יש לך, ואין את מזהירנו, ועל הצבי הזה בכל יום ויום את מצונו. אמר להם המלך, הצאן רוצה ולא רוצה, כך היא דרכה לרעות בשדה כל היום ולערב לבוא לישן בתוך הדיר, הצביים במדבר הם ישנים, אין דרכם לכנס לישוב בני אדם, לא נחזיק טובה לזה שהניח כל המדבר הרחב הגדול במקום כל החיות ובא ועמד בחצר. כך אין אנו צריכין להחזיק טובה לגר שהניח משפחתו ובית אביו והניח אומתו וכל אומות העולם ובא לו אצלנו. לכן הרבה עליו שמירה, שהזהיר את ישראל שישמרו עצמם מהם שלא יזיקו להם, וכן הוא אומר [דברים י, יט]: ואהבתם את הגר" [נשא ח, ב].

הרב היה צריך להסביר פנים

וְאִשֶּׁר הִשִּׁיבָךְ רִבְךָ שְׁלֵא פִהֲגֹן, וְהִעֲצִיבָךְ, וְקָרָא אוֹתָךְ כְּסִיל - עֲבָרָה גְדוֹלָה הִיא בְּיָדוֹ, וְחָטָא גְדוֹל חָטָא, וְקָרוֹב בְּעֵינֵי שְׂשׂוּגָג הוּא, וְרָאוּי לוֹ לְבַקֵּשׁ מִמֶּךָ מְחִילָה, אִף עַל פִּי שְׂאֵתָה תִלְמִידוֹ, וְאַחַר כֵּן יִצּוּם וְיִזְעַק וְיִתְפַּלֵּל, אוֹלֵי יִכְפֹּר לוֹ הָאֵל, וְכִי שְׂכּוֹר הָיָה זֶה וְלֹא יָדַע שֶׁבִשְׂשׂוּשָׁה וְשׁוֹלְשִׁים מְקוֹמוֹת הַזֵּהִירָה תוֹרָה עַל הַגֵּר? וְאַיִה דְבַר ה': "וְגַר לֹא תוֹנֶה" (שמות כב, ט), וְהִיא אוֹנָאָת דְּבָרִים? אֵלּוֹ! אָמַר הוּא הָאָמֶת וְאֵתָה הֵייתָ טוֹעָה - הִיָּה לוֹ לְהִסְבִּיר לָךְ פְּנִים וְלְדַבֵּר רְכוּת, כֹּל שֶׁכֵּן שְׂאֵתָה אוֹמַר אָמֶת וְהוּא טוֹעָה. וְעַד שֶׁזָּה דוֹרֵשׁ אַחַר הַיִּשְׁמַעְאֵלִים אִם הֵם עוֹבְדֵי עֲבוֹדָה זָרָה אִם לֹא, הִיָּה לוֹ לְחוֹשׁ לְעֲצֻמוֹ עַל הַפֶּעַס שֶׁכָּעַס, עַד שֶׁהִקְלִים גַּר צָדֵק שְׁלֵא כְּדִין, וְכָבֵד אֶמְרוּ חֲכָמִים ז"ל: "כֹּל הַכּוֹעֵס יְהִי בְּעֵינָיָךְ כְּעוֹבֵד עֲבוֹדָה זָרָה" (עין שבת קה ע"ב). דַּע, שְׂחֹבָה שֶׁחִיבְתָנוּ תוֹרָה לְגָרִים גְּדוֹלָה הִיא: עַל הָאֵב וְעַל הָאֵם נְצַטְוִינוּ בְּכַבּוּד וּבְמוֹרָא, וְעַל הַנְּבִיאִים לְשִׁמְעָה לָהֶם, וְאֶפְשָׁר שֶׁיִּכְבֵּד אֶדָם וְיִירָא וְיִשְׁמַע מִמֵּי שְׂאִינוֹ אוֹהָבוֹ; וְעַל הַגְּרִים צִנּוּן בְּאֶהֱבָה, דְּבַר הַמְּסוּר לְלֵב: "וְאֶהֱבַתְּ אֶת הַגֵּר" (דברים י, יט), כְּמוֹ שֶׁצִּנּוּן לְאֶהֱבָ אֶת שְׂמוֹ: "וְאֶהֱבַתְּ אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ" (שם ו, ח). וְהַקִּבָּה בְּכַבּוּדוֹ אוֹהֵב הַגֵּר, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְאֶהֱבָ גַר לְתַת לוֹ לֶחֶם וְשִׂמְלָה" (שם י, יח).

וְזֶה שֶׁקָּרָא לָךְ כְּסִיל - תְּמָה גְדוֹל הוּא: אֶדָם ° שֶׁהֵנִיחַ אֲבִיו וּמוֹלְדָתוֹ וּמְלָכוֹת עִמּוֹ וְיָדָם הִנְטוּיָה, וְהִבִּין בְּעֵין לְבוֹ, וּבָא וְנִדְבַק בְּאֶמְהָ זֶה שֶׁהִיא הַיּוֹם 'מִתְעַב גוֹי' ° עֲבַד מוֹשְׁלִים, וְיָדַע שֶׁדָּתָה דַּת אָמֶת וְצָדֵק, וְהִכִּיר דְּרָכֵי יִשְׂרָאֵל, וְיָדַע שֶׁכָּל הַדְּתוֹת גְּנוּבוֹת מִדָּתוֹ, זֶה מוֹסִיף וְזֶה גוֹרַע, זֶה מְשַׁנֵּה וְזֶה מְכַזֵּב וּמְחַפֵּה עַל ה' דְּבָרִים אֲשֶׁר לֹא כֵן, זֶה הוֹרֵס יְסוּדוֹת וְזֶה מְדַבֵּר תַּהֲפּוּכוֹת, וְהִכִּיר הַכֹּל וְיָדַע וְרָדַף אַחֲרֵי ה', וְעָבַר בְּדֶרֶךְ הַקִּדְשׁ וְנִכְנַס תַּחַת כְּנָפֵי הַשְּׂכִינָה, וְנִתְאַבַּק בְּעַפְרֵי רַגְלֵי מֹשֶׁה רַבְּנוֹ וְרַבֵּן שְׁלֹכַל הַנְּבִיאִים, וְחַפֵּץ בְּמִצְוֹתָיו, וְנִשְׂאוֹ לְבוֹ לְקַרְבָּה אֶל ה', לְאוֹר בְּאוֹר הַחַיִּים, וְלַעֲלוֹת לְמַעְלוֹת הַמַּלְאָכִים, וְלִשְׁמַח שְׂמִיחַת הַצְּדִיקִים, וְהַשְּׁלִיךְ הָעוֹלָם הַזֶּה מִלְּבוֹ, וְלֹא פָנָה אֶל רֵהֲבִים וְשִׁטִּי כְּזָב ° - מִי שֶׁזֶּה מַעֲלָתוֹ כְּסִיל יִקְרָא? חֲלִילָה לָךְ, לֹא כְּסִיל קָרָא ה' שְׂמֹךְ, אֶלָּא מְשַׁכֵּל, מִבֵּין וּפְקַת, וְהוֹלֵךְ נְכוּחוֹת, וְתִלְמִידוֹ שֶׁלְאַבְרָהָם אֲבִינוֹ, שֶׁהֵנִיחַ אֲבוֹתָיו וּמוֹלְדָתוֹ וְנִטָּה אַחֲרֵי ה'. וְמִי שֶׁבִרָף אֶת אֲבָרָהֶם רִבְךָ וְנָתַן לוֹ שְׂכָרוֹ בְּעוֹלָם הַזֶּה וְלַעֲלוֹם הַבָּא - הוּא יִבְרָךְ אוֹתָךְ וְיִתֵּן לָךְ שְׂכָרְךָ כְּרָאוּי בְּעוֹלָם הַזֶּה וְלַעֲלוֹם הַבָּא, וְיִאָרֶיךָ יָמֶיךָ עַד שֶׁתוֹרָה בְּמִשְׁפָּטֵי ה' לְכָל עַדְתּוֹ, וְיִזְכֶּה אוֹתָךְ לְכָל הַנְּחִמוֹת הָעֵתִידוֹת לְיִשְׂרָאֵל, וְהִיָּה הַטּוֹב הַהוּא אֲשֶׁר יִיטִיב ה' עִמָּנוּ וְהַטְּבַנּוּ לָךְ" (במדבר י, לב), "כִּי ה' דְּבַר טוֹב עַל יִשְׂרָאֵל" (שם שם, ט).

משה בר' מימון זצ"ל

אלו - אף אם. **אָדָם -** גר. **מִתְעַב גוֹי -** אומה בזויה. **רֵהֲבִים וְשִׁטִּי כְּזָב -** בעלי גאוה ומספרי שקרים. **וְהוֹלֵךְ נְכוּחוֹת -** בישרות.

הקדמה

בדברי נביאי וחכמי ישראל לדורותיהם מכונה לעתים העבודה הזרה בכינוי 'עבודת כוכבים ומזלות', ויש בכך נימה של זלזול בגויים, המשתחוים להבל וריק. הרמב"ם מבאר את השפלות הנוראה בפנייה לכוכבים ומזלות במקום ללכת אחר השכל. מי שהולך אחרי החושים בכוכבים מתרחק מהקב"ה ולו רק מצד עצם הפנייה הזו אל ההבלים. ההליכה אחר ההבל התחילה כבר לפני שנים, בפנייה לעבודת כוכבים, אבל היא נמשכה גם לעולם המודרני. יש דמיון בין "עובדי הכוכבים", המשתחוים לכוכבים, לבין ההולכים אחר תחזיות כוכבים. במקום התעסקות עם עניינים מהותיים ועשיית טוב וצדק בעולם, רבים הם המחפשים את האושר במקומות מפוקפקים הרחוקים מכל התועלות היוצאות מהשכל, וגם אנשים הנחשבים לחכמים טועים בטעות זו.

באיגרת זו אל חכמי מונטפסליר הרמב"ם מברר את המושג 'גזרת הכוכבים'. מאז ומתמיד היתה נטייה לחשוב שיש אפשרות לדעת את העתידות על פי תנועת הכוכבים, כי כך נראה שהכוכבים גוזרים על המתרחש בעולם. הרמב"ם דוחה מחשבה זו מפני שהיא נוגעת בעבודה זרה. ביד החזקה כותב הרמב"ם שיש להבדיל בין ידיעת חשבון התקופות על פי הכוכבים, שהיא אחת מהחכמות הגדולות ביותר שישנו, לבין "גזרת הכוכבים" שכלל אינה חכמה, אלא המצאה שקרית שמסיבות שונות צברה תאוצה בעולם.

בקרב חכמי ישראל היו בודדים שנטו להאמין בכוחם של המזלות והשפעתם על האדם. כנגד דעה זו הרמב"ם מביא דוגמה מגוף האדם: עיני האדם נתונות על פניו ולא באחוריו, כדי שיוכל להבחין לאן הוא צועד. כך גם בענייני השכל - עלינו ללכת אחר הראיות שהשכל מראה לנו, כי יש דמיון בין עין השכל, המחשבה, לבין העיניים בפועל שבגוף האדם. לדברים אלו יש השלכות גם על האמונה בהשגחת ה', על הבחירה האנושית, וכן על דרכי הברור השכלי.

ביאורים

הקריטריון לחכמה שאותו פורש פה הרמב"ם תלוי בחושים, במסורת ובשכל. גם את הברור השכלי יש לעשות בלי הנחות מוקדמות אלא מצד עצמו. לשם כך יש להסתמך על מחשבה טהורה הנשמעת על ידי הנביאים וממשיכיהם מפי הגבורה, ממקור החכמה. עוד, אומר הרמב"ם, חוברו אלפי ספרים בידי מי שהתעסקו שנים רבות בהבלים, ולא למדו מה הן דרכי העיון האמתיות כפי שהן מתבארות באיגרת זו.

הרמב"ם מבקש, תובע, מכל חכם לברר לעצמו במה הוא מאמין. כל הכרה שבאה אלינו יכולה להגיע מאחד משלושת הכלים הנזכרים, והחכם צריך לדעת אם הוא מאמין בה מכוח החוש, מכוח המסורת או מכוח השכל. מי שמאמין בדבר שאינו כלול בשלושת הפרטים הנזכרים נאמר עליו: "פתי יאמין לכל דבר" [משלי יד, טו]. תכונת האמונה היא תכונה שורשית לעם ישראל שהם 'מאמינים בני מאמינים', ומביאה ברכה רבה. אולם יש לתת לה את גבולה הנכון וחלילה לנו מלהאמין בהבלים. כדי לדעת מה הן אמונות טובות וממה יש להתרחק, עלינו להשתדל לברר את אמונותינו משורשן. חכמי ישראל שבכל הדורות, החל מהרמב"ם ועד ימינו אנו, טרחו להעמיד ולברר בפנינו את אמונת ישראל על טהרתה, ו"להרים מכשול מדרך עמי" [ישעיהו נז, יד].

איגרת אל חכמי מונטפסליר על גזירת הכוכבים

[המקור העברי]

הקדמה לאיגרת

"מי זאת הנשקפה כמו שחר, יפה כלבנה ברה פחמה אימה פנדגלות" (שיר השירים ו, ט).

הגיעה שאלת חכמי מונטפסליר

(א) הגיעה שאלת אלופינו ומידעינו, החכמים המבינים יודעי דת ודין הדרים במדינת מונטפסליר, יגן האל בעדם, וירבה חכמתם, ויגדיל תורתם, ויצו אתם את הברכה באסמיהם ובכל משלח ידיהם, אל אחיהם ורעהם, המתפלל בעדם, השומח בשלוחם, משה בר' מימון ז"ל הספרדי. והיא העידה על טהר נפשם ויפי דעתם, ושהם רודפים אחרי החכמות, ומחפשים בחדרי התבונות, ורצים לעלות במעלות הדעות, למצא דברי חפץ וכתוב ישר, ולהבין הדבר והפשר. תהי יד ה' לעזרם, ולפתח להם כל סתום, ולישר להם כל עקב, אמן.

לא הגיע אליהם משנה תורה

הבנתי באותה השאלה, ואף על פי שענפיה מרבין - כל אותן השריגין אילן אחד עקרון, והוא כל דבר הוגרי שמים החושים בכוכבים. והדבר ידוע שלא הגיע אליכם החבור שחברנו במשפטי התורה שקראתי שמו 'משנה תורה', שאם הגיע אליכם מיד הייתם יודעים דעתי בכל אותן הדברים ששאלתם, שהרי בארנו כל זה הענין בהלכות עבודה זרה וחקות הגוים. וכמדומה לי שיגיע אליכם קדם תשובה זו, שקבר פשט באי סיקליאה כמו שפשט במזרח ובמערב ובתימן. ועל כל פנים צריך אני לבאר לכם.

במה ראוי להאמין

דעו, רבותי, שאין ראוי לנו להאמין אלא באחד משלושה דברים: הראשון - דבר שתהיה עליו ראיה ברורה מדעתו של אדם. כגון חכמת החשבון וגיאמטריאות והתקופות. והשני - דבר שישגו האדם באחד מחמשת ההרגשות, כגון שידע בודאי שזה אדם וזה שחור וכיוצא בזה בראית עינו, או שיטעם שזה מר וזה מתק, או שימשש שזה חם וזה קר, או שישמע שזה קול צרור וזה קול הברה, או שיריח שזה ריח ערב וזה ריח באוש, וכיוצא באלו. והשלישי - דבר שיקבל אותו האדם מן הנביאים ומן הצדיקים. וצריך לבעל דעה לחלק בדעתו ובמחשבתו כל הדברים שהוא מאמין בהם, ויאמר: זה האמנתי בו מפני הקבלה, וזה האמנתי בו מפני ההרגשה, וזה האמנתי בו מפני הדעה. וכל מי שיאמין בדבר אחר, שאינו משלשת המינים האלו, עליו נאמר: "פתי יאמין לכל דבר" (משלי יד, טו).

והיא - שאלתם. כל אותן - כלומר, כל סעיפי השאלה - יסוד אחד להם. שיגיע - החיבור 'משנה תורה'. והתקופות - סדרי לוח השנה. צרור - יש שגורסים: צלול או צרור.

ביאורים

אלפי ספרים בעניינים שונים נכתבו בעולם בידי אנשים טיפשים. אמנם יש זקנים שמתעסקים שנים רבות בלימוד אותם הספרים, אבל אין זה הופך את מה שכתוב באותם הספרים לדברי חכמה, ואף לומדי ספרים אלו אינם חכמים בהכרח. חכמים לימדונו: 'אל תסתכל בקנקן אלא במה שיש בו', ולכן עלינו לברר את הנחות היסוד שעליהן נשען כל מחבר ספר לפני שניגשים להוכחות שלו לדבריו. מלאכה זו דורשת עמל גדול, ורוב העולם אינו יכול לעמוד בה. מראהו החיצוני של הספר וכן קדמוניותו מעוררים בנו נטייה לייחס אמינות גם לתוכן ולהנחות היסוד של הספר, אף על פי שאין המחבר מברר את הנחותיו מצד עצמן. למראהו החיצוני של הספר מתווספת העובדה שרבים התעסקו בספרים קדמונים אלו, ובודאי אותם המתעסקים לא עשו כן לחינם.

הרמב"ם חוזר פעמים רבות על כך שהפנייה אל הכוכבים היא פנייה אל ההבלים, וכשלא פונים לקב"ה דרך השכל, נגרמים קלקולים רבים. העברה החמורה ביותר בתורה, עבודה זרה, מבוססת על כך שהאדם פונה לדברים שאין בהם ממש, חסרי חיות וכוח פעולה. בניגוד לכך קיום המצוות נועד לקדם את העולם ולתקנו יותר ויותר בכל תחומי החיים. מצוות רבות אשר אפשר היה לחשוב כי ניתנו בלא טעם, מתבארות היטב לאחר הכרת אופני העבודה הזרה של אותה עת, לכן חשוב גם לנו לברר היום מהן טעויותיהם של עובדי עבודה זרה ומאמיני ההבלים שבכל דור. תוצאה מיידית של הפנייה אל ההבלים היתה חורבן הבית הראשון, וזאת מפני שעסקו בהבלים במקום ללמוד את שיטות הלוחמה המפותחות של התקופה.

הצורך בדחיית דעות של עבודה זרה תמיד ישנו, כי גם אם לא משתחווים לעצים ואבנים בפועל, על כל פנים נותר משהו מצורת המחשבה הזו הסוברת שהעולם אינו מנוהל ומושגח בידי הבורא. המצוות המתנגדות לעבודה זרה עניינן לרשום בנו ובעולם את האמונה בה' ובהשגחתו על כל הברואים.

הרחבות

• מזלות

גזרת הפוכבים, כלומר שיידע ממנה אדם מה שיעתיד להיות בעולם. הרמב"ם כותב שלמד את גזרת הכוכבים ושכל הדברים הללו הם דברי טפשות. אמנם מצאנו בין רבותינו הראשונים דעה אחרת: הר"ן מסביר את השפעת המזלות על האדם: "ומפני זה אמרו [נדה טז]: המלאך הממונה על ההריון לילה שמו, נוטל את הטיפה ומניחה לפני הקדוש ברוך הוא, ואומר טיפה זו מה תהא עליה, חכם או טפש, עשיר או עני, אבל צדיק ורשע לא קאמר (- לא אמר המלאך). הנה ביארו שהחכמה והעושר תלויים במזל כפי רגע ההריון והלידה, לא הצדק והרשע. וזהו שאמרו שם גם כן בשבת [קנו: ר' חנינא אומר מזל מחכים מזל מעשיר ויש מזל לישראל, ר' יוחנן אומר אין מזל לישראל. הנה ביארו שהחכמה והעושר תלויים במזל, ואפילו ר' יוחנן מודה בזה, שאף על פי שאומר אין מזל לישראל, אין כונתו לומר שלא יהיה המזל פועל בדברים האלה, אבל הכוונה שעל ידי תפלה וצדקה ישתנה מזלו לטובה" [דרשות הר"ן הדרוש השמיני]. ישנם דברים שאינם תלויים באדם עצמו - התכונות המולדות שלו. אדם שנולד עם מזל יצליח באותם תחומים שעליהם נגזר עליו, ואם לא שפר עליו מזלו לא יועילו לו מעשיו והשתדלותו. רבי יוחנן חולק על זה, ואומר שגם את התכונות המולדות והכשרונות הטבעיים של האדם אפשר ליהודי לשנות, על ידי תפילה וצדקה. בכל מקרה, כולם מודים שרק האדם בוחר האם להיות צדיק או רשע, ואין הדבר תלוי במזלו.

לעילוי נשמת אליהו בן מנחם מנדל ז"ל
לעילוי נשמת ר' מנחם עזריה בן הרב יצחק הכהן ז"ל

לא כל דבר כתוב
הוא אמת

וְכִן צְרִיכִים אַתֶּם לִידַע, שְׁכַבְר חֲבָרו הַטְּפָשִׁים אֲלֵפֵי סְפָרִים^ו בְּהַבֵּל וְרִיק, וְכַמָּה אֲנָשִׁים גְּדוֹלִים בְּשָׂנִים, לֹא בְּחֻמָּה, אֲבָדוּ כָּל יְמֵיהֶן בְּלִמּוּד אֹתָן הַסְּפָרִים, וְדָמוּ שְׂאוֹתֵן הַהֶבְלִיּוֹת חֻמּוֹת, וְעָלָה עַל לִבָּם שֶׁהֵם חֻכְמִים מִפְּנֵי שִׁידְעוּ אֹתָן הַחֻמּוֹת. שֶׁהַדָּבָר שֶׁטּוּעִין בּוֹ רַב הַעוֹלָם אוֹ הַכֵּל, אֲלָא אֲנָשִׁים יְחִידִים, הַשְּׂרִידִים אֲשֶׁר ה' קוֹרָא, הוּא דָּבָר שֶׁאֵינִי מוֹדִיעַ אֲתַכֶּם: הַחֲלִי הַגְּדוֹל וְהָרַעָה הַחוּלָה, שֶׁכָּל הַדְּבָרִים שֶׁיִּמְצָא אָדָם כְּתוּבִים - יַעֲלָה עַל לְבוֹ בַתְּחִלָּה שֶׁהֵם אֲמֵת, וְכָל שָׁכֵן אִם יִהְיוּ סְפָרִים קְדֻמוֹנִים. וְאִם נִתְעַסְקוּ אֲנָשִׁים רַבִּים בְּאוֹתָן הַסְּפָרִים, וְנִשְׂאוּ וְנִתְנוּ בֵּהֶן - מִיָּד יִקְפֹּץ דַּעַתוֹ שֶׁל גִּמְהָר שֶׁאֵלּוֹ דְּבָרֵי חֻמָּה, וַיֹּאמֶר בְּלָבוֹ: וְכִי לִשְׁקֵר עָשָׂה עֵט סוֹפְרִים, וּבְחֻמָּה נִשְׂאוּ וְנִתְנוּ אֵלּוֹ בְּאֵלּוֹ הַדְּבָרִים?

וְזוֹ^ו הִיא שְׂאֵבְדָה מְלֻכּוֹתֵנוּ, וְהַחֲרִיבָה הִיכְלָנוּ, וְהִגִּיעַתְנוּ עַד הַלּוּם, שְׂאֵבְדָתֵנוּ חֻטְאוֹ וְאֵינָם, לְפִי שֶׁיִּמְצָאוּ סְפָרִים רַבִּים בְּאֵלּוֹ הַדְּבָרִים שֶׁל דְּבָרֵי הַחוּזִים בְּכּוֹכְבִים - שֶׁדְּבָרִים אֵלּוֹ הֵן עֵקֶר עֲבוּדָה זָרָה, כְּמוֹ שֶׁבְּאֵרְנוּ בְּהַלְכוֹת עֲבוּדָה זָרָה - טַעַם וְנִהוּ אַחֲרֵיהֶן, וְדָמוּ שֶׁהֵן חֻמּוֹת מִפְּאֻרוֹת, וְשִׁישׁ בֵּהֶן תּוֹעֵלָת גְּדוּלָה, וְלֹא נִתְעַסְקוּ לֹא בְּלִמּוּד מְלַחְמָה וְלֹא בְּכּוּשׁ אֲרָצוֹת, אֲלָא דָּמוּ שְׂאוֹתֵן הַדְּבָרִים יוֹעִילוּ לָהֶם, וְלִפְיֶכָּה קָרָאוּ אֹתָם הַנְּבִיאִים סְכָלִים וְאֵילִים. וְדָאִי סְכָלִים הֵיוּ, וְאַחֲרֵי הַתְּהוּ אֲשֶׁר לֹא יוֹעִילוּ הַלְכוּ.

דַּעַן רְבוּתִי, שֶׁאֵינִי חֲפֵשֶׁתִי בְּדְבָרִים אֵלּוֹ הַרְבֵּה, וְתַחֲלַת מֵה שֶׁלְּמַדְתִּי הִיא חֻמָּה זוֹ שֶׁקּוֹרְאִין אֹתָהּ גְּזֵרַת הַכּוֹכְבִים, כְּלוֹמֵר שִׁידַע מִמֶּנָּה אָדָם מֵה שֶׁעֵתִיד לְהִיּוֹת בְּעוֹלָם^ו, אוֹ בְּמַדְיָנָה זוֹ, אוֹ מֵה יֵאָרַע לְאִישׁ זֶה כֹּל יְמָיו. וְגַם קָרָאתִי בְּעִנְיָנִי עֲבוּדָה זָרָה כְּלָה, כְּמַדְמָה לִי שֶׁלֹּא נִשְׂאָר חֲבֹר בְּעוֹלָם בְּעִנְיָן זֶה בְּלִשׁוֹן עֲרָבִי, שֶׁהִעֲתִיקוּ אֹתָן מִשְׂאָר לְשׁוֹנוֹת, עַד שֶׁקָּרָאתִי אֹתוֹ וְהִבְנִיתִי עִנְיָנוּ וְיִרְדְּתִי לְסוֹף דַּעַתוֹ. וּמֵאוֹתָן הַדְּבָרִים נִתְבָּרַר לִי טַעַם כָּל הַמְּצוּוֹת שִׁיעֲלָה עַל לִבִּי אָדָם שֶׁאֵינֶן דְּבָרִים שִׁישׁ לָהֶן טַעַם, אֲלָא גְּזֵרַת הַכְּתוּב. וְכַבֵּר יֵשׁ לִי חֲבֹר גְּדוֹל^ו בְּעִנְיָן זֶה בְּלִשׁוֹן עֲרָבִי, בְּרָאִיוֹת בְּרוּרוֹת עַל כָּל מִצְוָה וּמִצְוָה. וְלֹא לִכְךָ הִצְרַכְנוּ עֲתָה, וְאֵינִי חוֹזֵר לְעַנְיָן שֶׁשְׂאֵלְתָם.

אמונה בחזו"ם
בכוכבים הביאה
לחורבן

הרמב"ם למד את
חכמת הכוכבים

ביאורים

הרמב"ם אומר כי יש בידו ראיות לא רק לכך שגזרת הכוכבים אינה מוכחת, אלא להפך, שמעשה זה הינו הבל ושטות. כל החכמים הרציניים שעמדו בעולם נמנעו מלהתעסק בגזרת הכוכבים מפני שאין בה ממש. לעומת גזרת הכוכבים הריקה מכל תוכן, יש משמעות לידיעת חכמת הכוכבים.

חכמת הכוכבים האמתית היא ידיעת מספר הכוכבים ומהלכם בשמים, זמן הסיבוב שלהם, וכן נטייתם לצפון ולדרום וסיבובם למזרח או למערב וכדומה. ידיעת חכמה זו חשובה ביותר, כי על פיה נודע מתי יהיה ליקוי מאורות, ונודעו לנו מצביו השונים של הירח, מתי היום יהיה ארוך או קצר, וכן תקופות השנה הארוכות והקצרות, וכך עוד עניינים שונים. בדור שלנו, כדי להגיע לירח או לשלוח לוויינים לחלל, מוכרחים לדעת, בין היתר, את מהלכם של הכוכבים בשמים, כדי להימנע מתקלות. על חישוב התקופות, כלומר מצבי השמש והכוכבים בשמים, אמרו חכמים שהיא החכמה של ישראל ובינתם לעיני העמים. לעומת חכמה חשובה זו, ראיית העתידות בכוכבים היא סתם שטות שאין להתחשב בה.

החכם האמתי יודע להבדיל בין דברים דומים, ואף על פי ששני העניינים הנזכרים שייכים לחכמת הכוכבים, יש ביניהם מרחק גדול. גזרת הכוכבים, המכונה אסטרונומיה, היא חסרת כל תוכן - כפי שאפשר לברר בשכל, אך לעומתה חכמת מהלכי הכוכבים בשמים, האסטרונומיה, היא משמעותית ביותר מפני שיש לה תוצאות מעשיות המשליכות על החיים במידה מרובה. כך הוא בנוגע לחכמת הכוכבים, וכן ביחס לכל חכמה אחרת אשר חלקים ממנה אינם מבוררים מבחינת ההגיון.

הרחבות

• גרמי השמים

חברו חכמי יון ופרס והדו חברוים. הרמב"ם, בהלכותיו ב'משנה תורה', מסביר מדוע הביא את חכמת גרמי השמים והתקופות מספרים שלא נכתבו בידי חז"ל: "והראיה על כל דבר ודבר, היא חכמת התקופות והגימטריה שחברו בה חכמי יון ספרים הרבה והם הנמצאים עכשיו ביד החכמים, אבל הספרים שחברו חכמי ישראל שהיו בימי הנביאים מבני יששכר לא הגיעו אלינו, ומאחר שכל אלו הדברים בראיות ברורות הם שאין בהם דופי ואי אפשר לאדם להרהר אחריהם, אין חוששין למחבר בין שחברו אותו נביאים בין שחברו אותם גוים, שכל דבר שנתגלה טעמו ונודעה אמתתו בראיות שאין בהם דופי אין סומכין על זה האיש שאמרו או שלמדו אלא על הראייה שנתגלתה והטעם שנודע" [קידוש החדש יז, כד].

• מצוה ללמוד אסטרונומיה

וזהו חשבון תקופות שאמרו חכמים שהיא חכמה ובינה לעיני העמים. הגמרא מציינת שישנה מצוה ללמוד את כל גרמי השמים ולחשב את מסלול הכוכבים: "אמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יוחנן: מנין שמצוה על האדם לחשב תקופות ומזלות - שנאמר [דברים ד, ו] 'ושמרתם ועשיתם כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים', איזו חכמה ובינה שהיא לעיני העמים - היא אומר זה חישוב תקופות ומזלות" [שבת עה, א]. בעל התורה תמימה מסביר את חשיבות המצוה: "מצות חשבון בתקופות ומזלות שהוא כדי להוציא מלבן של העובדים לחמה ולבנה וכוכבים ועושים אותם לאלהות, וזה החושב תקופות ומזלות מוכיח, כי אין להנעבדים האלה כח ורצון עצמי, אחרי שאפשר לאדם לחשב מקודם איך יהיה מהלכם וגלגלם ומאורעותיהם לזמן הבא, ואם היה בהם רצון עצמי אולי ישנו דרכם, ואם-כן זה החושב חשבונות כאלה הוא מוציא את הטועים מטעות ומנחיל כבוד לישראל" [דברים ד, ו]. יש בני אדם הטועים וחושבים שלשמש ולכוכבים יש יכולת ורצון להשפיע על העולם, ולכן הם מקריבים להם קרבנות כדי שיעילו להם. כאשר האדם מוכיח שכל זה הבל, שהרי ידוע מראש מה יהיה מסלולם ואין להם כלל רצון עצמי, זו הוכחה ניצחת לטעותם.

גם חכמי יון לא האמינו בכוכבים

דעו, רבותי, שכל אותן הדברים גלן של גזרת הכוכבים, שהן אומרים יאָרע קָך וְלא יאָרע קָך, וּמוֹלְדוֹ שֶׁל זֶה יִמְשֹׁף לוֹ שִׁיְהִיָּה לוֹ קָך וְיִאָרע לוֹ קָך וְלא יאָרע קָך - כל אותן הדברים אינן דברי חכמה כלל, וְטִפְשׁוֹת הֵן, וְרֵאיוֹת בְּרוּרוֹת שֶׁאֵין בָּהֶן דְּפִי יֵשׁ לִי לְבַטֵּל כל עֲקָרֵי אוֹתָן הַדְּבָרִים. וּמַעֲוָלָם לֹא נִתְעַסַּק בְּעִנְיָן זֶה וְלא חָבַר בוֹ אֶחָד מִחֲכָמֵי יוֹן, שֶׁהֵן חֲכָמִים וְדָאִי, וְלא חָבְרוּ אוֹתָן בְּחֻבּוּרִים כָּלֵל, אֲלָא הַפְּשָׁדִים וְהַפְּלָדִים וְהַמְצָרִים וְהַנְּנַעְנִים עֲשׂוּ אוֹתָהּ הַטְּעוֹת שֶׁקָּרָאוּ אוֹתָהּ חֲכָמָה, וְזוֹ הִיְתָה דַּעְתָּם וְאִמּוֹנָתָם בְּאוֹתָן הַיָּמִים. אֲבָל חֲכָמֵי יוֹן הַפִּילוֹסוֹפִים, שֶׁחָבְרוּ בְּחֲכָמוֹת וְנִתְעַסְקוּ בְּכָל מִינֵי מַדְעָה, מְהַלְתִּין וְשׁוֹחֲקִין וּמַלְעִיבִין וְכָלֵל הָאֲרָבַע אֲמוֹת שֶׁאֲמַרְתִּי לָכֶם, וְעוֹרְכִין רֵאיוֹת בְּרוּרוֹת לְבַטֵּל כל דְּבָרֵיהֶן שֶׁרֵשׁ וְעִנְיָן. וְגַם חֲכָמֵי פָּרַס הִפִּירוּ וְהִבִּינוּ שֶׁכָּל אוֹתָן הַחֲכָמוֹת שֶׁעֲשׂוּ הַכְּלָדִים וְהַמְצָרִים וְהַפְּשָׁדִים וְהַנְּנַעְנִים - שֶׁקָּרָו וְכָזָב. וְאֵל תִּדְמּוּ שֶׁאוֹתָן הַדְּבָרִים אֵין שִׁם רֵאיוֹת לָהֶן וְלִפְיָךְ לֹא נֶאֱמַין בָּהֶן, אֲלָא רֵאיוֹת בְּרוּרוֹת נְכוֹנוֹת, אֵין בָּהֶן דְּפִי, יֵשׁ לְבַטֵּל כל אוֹתָן הַדְּבָרִים. וְלא יִדְבַּק בְּאוֹתָן הַדְּבָרִים אֲלָא פְתִי שִׁיאֲמִין לְכָל דְּבָר, אוֹ מִי שֶׁרוֹצֶה לְרַמּוֹת אַחֲרֵים.

חשבון תקופות

וְדַעוּ, רבותי, שֶׁחֲכָמֵי הַכּוֹכְבִּים שֶׁהִיא חֲכָמָה וְדָאִית, היא יִדְעֵת צוֹרֵת הַגְּלִגְלִים וּמְנַיֵן וּמִדְתָּן וְדָרְךְ הַלּוֹקֵן, וְזָמַן סְבִיבַת כל אֶחָד וְאֶחָד, וְנִטְיָתָן לְצַפּוֹן אוֹ לְדָרוֹם, וְסְבִיבַתָּן לְמִזְרָח אוֹ לְמַעְרָב, וּמְסוּלוֹל כל כּוֹכֵב וְדָרְכוֹ הַיָּאֵךְ הוּא, בְּכָל זֶה וְכִיּוֹצֵא בוֹ חָבְרוּ חֲכָמֵי יוֹן וּפָרַס וְהַדוּ חָבּוּרִים, וְהִיא חֲכָמָה מְפֹאָרָה הַרְבֵּה, וּמְנַיֵן יִדְעֵת לְקוֹת הַמְּאֹרוֹת וּמְתִי יִלְקוּ בְּכָל מְקוֹם, וּמְנַיֵן יִדְעֵת מֵאֵי זֶה עֵלְהָ יִרְאֶה הַיָּרֵחַ כְּקִשְׁתָּהּ, וְהוֹלֵךְ וּמִתְגַּדֵּל עַד שִׁישְׁלָם, וְיִחְזוֹר וְיִחְסוֹר מְעַט מְעַט, וּמְנַיֵן יִדְעֵת מְתִי תִרְאֶה הַלְּבָנָה אוֹ לֹא תִרְאֶה, וּמֵאֵי זֶה טַעַם יְהִיָּה יוֹם אֶרֶךְ וְיוֹם קָצֵר, וּמֵאֵי זֶה טַעַם יַעֲלוּ שְׁנֵי כּוֹכְבִּים כְּאֶחָד וְלא יִשְׁקַעוּ כְּאֶחָד, וּמֵאֵי זֶה טַעַם יְהִיָּה יוֹם זֶה בְּמִקּוֹם זֶה שְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה שְׁעוֹת וּבְמִקּוֹם אַחֵר חֲמֵשׁ עֶשְׂרֵה שְׁעוֹת, אוֹ שֵׁשׁ עֶשְׂרֵה, אוֹ עֶשְׂרִים, וְהוּא יוֹם אֶחָד, וּבְמִקּוֹם אֶחָד הַיּוֹם וְהַלַּיְלָה שְׁוִין לְעוֹלָם, וּבְמִקּוֹם אַחֵר הַיּוֹם כְּמוֹ חֲדָשׁ, אוֹ שְׁנֵי חֲדָשִׁים אוֹ שְׁלוֹשָׁה, עַד שִׁיִּמְצָא מְקוֹם שֶׁתִּהְיֶה כָּל הַשָּׁנָה שֶׁשָּׁה חֲדָשִׁים יוֹם וְשָׁשָׁה חֲדָשִׁים לַיְלָה. וְכַמּוֹה עִנְיָנוֹת הַמִּתְמַיְהִין יִדְעוּ מְאוֹתָהּ חֲכָמָה, וְהַכֵּל אֲמַת בְּלֹא סִפְקָה. וְזֶהוּ חֲשָׁבוֹן תְּקוּפוֹת שֶׁאֲמָרוּ חֲכָמִים שֶׁהִיא חֲכָמָה וּבִינָה לְעִינֵי הָעַמִּים. אֲבָל אֵלֵי הַדְּבָרִים שֶׁל הוֹבְרֵי שְׁמִיִּם הַטְּפָשִׁים אֵינָן כְּלוּם.

וּמוֹלְדוֹ שֶׁל זֶה - הַנוֹלַד בְּמוֹל זֶה. יִמְשֹׁף לוֹ - יִגְרוֹם לוֹ. מַלְעִיבִין - מְזוֹלְזִים. לָהֶן - לְפִילוֹסוֹפִים הַמַּכְחִישִׁים אֶת עִנְיֵין הַמְּזוֹלוֹת. חֲכָמֵי הַכּוֹכְבִּים - אֲסִטְרוֹנוֹמִיָּה. צוֹרֵת הַגְּלִגְלִים - מְבַנֶּה הַתְּנוּעָה שֶׁל מַעְרַכַת הַכּוֹכְבִּים. עֵלְהָ - סִיבָה. וּמִתְגַּדֵּל - הִירַח בְּמִשְׁךְ יְמֵי הַחֹדֶשׁ. הוֹבְרֵי שְׁמִיִּם - הַמְּאִמִּינִים בְּכוֹחַ הַמְּזוֹלוֹת.

ביאורים

דעת נביאי ישראל, ואף מקצת מן הפילוסופים אמרו כן, שהקב"ה ברא כל הנבראים מאין. הרמב"ם אומר כי מי שאינו מאמין בחידוש העולם מהאין הינו כופר בעיקר. אמנם במורה נבוכים מבוארת הוכחת מציאות ה' כאינה תלויה באמונה בחידוש העולם, אבל בכל זאת הניסים, הנבואה והחידוש הם יסודות איתנים החוזרים פעמים אינספור בתורה, ומהותיים לקשר של הקב"ה אל העולם. הכופר בחידוש העולם כופר גם כן בקשר של הקב"ה אל כל הפרטים בעולם, ובכך הוא כופר בעיקר.

האמונה בחידוש, האמונה בניסים והאמונה בנבואה תלויות אלה באלה. אמנם החידוש איננו רעיון שהשכל שלנו יכול להבין עד תומו, אך הרמב"ם מסביר באיגרת תחיית המתים כי אין שום סתירה שכלית או הגיונית לאמונה בחידוש העולם. לעומת זאת הנצרות מבססת את כל עולמה, ולא רק את עניין הניסים, על סתירה לוגית מהותית, באמרם כי אחד שווה שלוש. אף שהחידוש הוא אמונה עיקרית לישראל, מקומו של החידוש לפי הרמב"ם הוא אחרי הכרת ה', וממילא אין מניעה לוגית מלקבל אפשרות כזו שה' יחדש ניסים בעולם.

תחום הקרוב בתוכנו לאופן חידוש העולם הוא סוגיית השגחת ה'. למרות המחלוקת העקרונית ביחס לחידוש העולם, לדברי הרמב"ם אין מחלוקת בין חכמי ישראל לפילוסופים בנוגע לשאלה איך עובר שפע הקיום מהבורא אל הנבראים - זה נעשה דרך הכוכבים והגלגלים. המחשבה האנושית בעניינים כלליים חוצה גבולות עמים, אף שמדובר בנושאים הקרובים לנושאים השנויים במחלוקת. אופן ההשגחה של ה' על המציאות דרך כוכבים כמתווכים התקבל על דעת הרמב"ם, ולכן הוא כותב כאן שאין מחלוקת ביחס לנקודה זו בין חכמי העולם כולו. צורה זו של השגחה בעזרת מתווכים אינה מקהה כלל את הנוכחות המתמדת והמוחלטת של ה' בתוך כל העניינים, אלא מתארת את הכלים שבהם ה' משגיח עלינו. ההנחה שההשגחה עוברת דרך הכוכבים נבעה מתוך התבוננות בגאות ושפל הקבועים על פי מולד הירח. הרמב"ם קיבל בעניין את דעת חכמי יוון שלכוכבים יש נשמות גדולות ויכולת השפעה בעולמנו, ואף הביע דעה זו בהלכות יסודי התורה על פי מקורות חז"ל. אבל המהר"ל התנגד בנחרצות לשיטתו, מכיוון שיסוד השיטה הוא ממקור חיצוני לתורה, וסותר את ההבנה הפשוטה של דברי חז"ל [הקדמה לגבורות השם].

הרחבות

• הוכחה על חידוש העולם

וְהוּא הַדְּבָר שֶׁהִפְרִיז אַבְרָהָם אֲבִינוּ. הרמב"ן מוסיף שאברהם האמין בחידוש העולם מכוח מסורת מהדורות הקודמים לו: "כי זה יאמת לשומעים חדוש העולם וגם זה אמת כי אברהם אבינו יצוה את בניו ואת ביתו אחריו ויעיד להם על נח ובניו שראו המבול והיו בתיבה והנה הוא עד מפי עד בענין כל המבול ועד רביעי על יצירה כי נח ראה אביו שראה אדם הראשון" [בראשית י, ה]. אביו של נח היה מתושלח, שהיה חי עוד בזמן אדם הראשון, והוא העיד בפניו שהקב"ה ברא את העולם, וכך עבר במסורת נח שהעביר זאת לאברהם.

• האמונה בחידוש העולם

עַקֵּר הַתּוֹרָה הוּא, שֶׁהָאֵל לְבַדּוֹ רָאשׁוֹן, וְשֶׁהוּא בְּרָא הַכֹּל מֵאֵין. בתורה ישנן מצוות רבות שנועדו לחזק בנו עיקר זה. כך למשל בספר החינוך, כשעוסק במצוות סיפור יציאת מצרים, הוא מסביר מדוע ישנן מצוות רבות זכר ליציאת מצרים: "ואין מן התמה אם באו לנו מצוות רבות על זה, מצות עשה ומצות לא תעשה, כי הוא יסוד גדול ועמוד חזק בתורתנו ובאמונתנו. ועל כן אנו אומרים לעולם בברכותנו ובתפלותנו זכר ליציאת מצרים, לפי שהוא לנו אות ומופת גמור בחידוש העולם, וכי יש אל קדמון חפץ ויכול, פועל כל הנמצאות הוא ובידו לשנותם, כפי שיחפץ בכל זמן מן הזמנים, כמו שעשה במצרים, ששנה טבעי העולם בשבילנו, ועשה לנו אותות מחדשים גדולים ועצומים, הלא זה משתק כל כפר בחידוש העולם ומקים האמונה בידיעת השם יתברך, וכי השגחתו ויכלתו בכללים ובפרטים כלם" [מצוה כא]. המצוות המשרישות בתוכנו את זכר יציאת מצרים מטביעות בנו את עיקרי האמונה - בריאת העולם ומציאות ה'.

לעילוי נשמת ציפורה בת הרב אליהו ע"ה

(ב) וְהִרְיֵנוּ מִבְּאֵר לְכֶם רֹאשֵׁי הַפְּרָקִים מֵאֵלֶּה הַדְּבָרִים שֶׁהֵן כְּבִשׁוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם. דְּעוּ שֶׁכֵּל חֲכָמֵי הָעוֹלָם, וְהֵם הַפִּילוֹסוֹפִים הַגְּדוֹלִים בְּעֲלֵי הַשִּׁכְל וְהַמְדַּע, הִסְפִּימוּ כִּלְוֹן שֵׁישׁ לְעוֹלָם מִנְהִיג, וְהוּא מְסַבֵּב הַגְּלָגֶל, וְאֵין הַגְּלָגֶל סוֹבֵב מֵאֵלָיו. וְיֵשׁ לָהֶן סְפָרִים הַרְבֵּה לְהִבְיֵא רֵאָהוּ בְּרוּרָה עַל זֶה. וְגַזָּה לֹא נִחְלְקוּ בְּעֲלֵי מְדַע. וְיֵשׁ בֵּינֵיהֶן מַחְלֶקֶת גְּדוֹלָה בְּזֶה הָעוֹלָם כְּלוֹ, שֶׁהוּא הַגְּלָגֶל וְזֵה שֶׁבְּתוֹכוֹ:

רְבֵן אוֹמְרִין שְׂאִינּוּ הוֹנָה וְנִפְסָד, אֲלֵא כִּף עוֹמֵד, הִיָּה וְיִהְיֶה לְעוֹלָם וְלְעוֹלָמֵי עוֹלָמִים, וְהִרִי הוּא כְּמוֹ הַקֶּב"ה שֶׁהוּא מְסַבֵּב אוֹתוֹ, לְעוֹלָם כִּף הִיָּה: זֶה סוֹבֵב וְזֵה מְסַבֵּב, וְשִׁנְיָהֶם בְּיַחַד, לֹא יִמְצָא זֶה בְּלֹא זֶה.

וְיֵשׁ מֵהֶם מִי שְׂאֹמֵר שֶׁזֶה הַגְּלָגֶל הִיָּה וְיִפְסָד, אֲבָל יֵשׁ שֵׁם דְּבָר אַחֵר מְצוּי עִם הַבּוֹרָא, כְּמוֹ הַחֲמֹר בְּיַד הַיּוֹצֵר, מֵאוֹתוֹ הַדְּבָר הַמְצוּי עִמּוֹ הוּא עוֹשֶׂה כֹּל מִה שִׁדְרָצָה: פְּעֻמִּים עוֹשֶׂה מְקַצֵּת אוֹתוֹ הַחֲמֹר שְׂמִים וּמְקַצֵּתוֹ אֲרִץ, וּפְעֻמִּים, אִם יִרְצֶה, יִקַּח אוֹתוֹ הַמְקַצֵּת שֶׁעָשָׂה מִמֶּנּוּ שְׂמִים וְיַעֲשֶׂה מִמֶּנּוּ דְבָר אַחֵר. אֲבָל לְהוֹצִיא יֵשׁ מֵאֵין אִי אֶפְשָׁר.

וְיֵשׁ מִן הַפִּילוֹסוֹפִים מִי שְׂאֹמְרִים כְּמוֹ שְׂאֹמְרוֹ הַנְּבִיאִים, שֶׁהַקֶּב"ה בְּרָא כֹּל הַנְּבִרָאִים מֵאֵין, וְשִׂאֵין עִם הַבּוֹרָא דְבָר אַחֵר אֲלֵא הַנְּבִרָא שֶׁהִמְצִיא.

וְזֵה הַדְּבָר הַיָּא הַמַּחְלֶקֶת הַגְּדוֹלָה, וְזֵהוּ הַדְּבָר שֶׁהִפְרִיז אַבְרָהָם אֲבִינוּ. וְכִּבְרֵן נִתְחַבֵּר בְּדְבָר זֶה אֲלֵף סְפָרִים, בְּרֵאִיוֹת שִׁיעוּרָף כֹּל אֶחָד וְאֶחָד לְחֶזֶק דְּבָרָיו. וְעַקֵּר הַתּוֹרָה הוּא, שֶׁהָאֵל לְבַדּוֹ רָאשׁוֹן, וְשֶׁהוּא בְּרָא הַכֹּל מֵאֵין. וְכֹל מִי שֶׁלֹּא יוֹדֵה עַל זֶה - כִּפֵּר בְּעַקֵּר וְקִצֵּץ בְּנִטְעוֹת. וְכִּבְרֵן חֲבַרְתִּי אֲנִי חֲבוּר גְּדוֹלוֹ בְּלִשׁוֹן עֲרָבִי בְּעֵנִינּוֹת אֵלוֹ, וּבִרְאֵי הַרְאִיוֹת הַבְּרוּרוֹת עַל מְצִיאוֹת הַבּוֹרָא, וְשֶׁהוּא אֶחָד, וְשְׂאִינּוּ גוֹף וְגוּיָה, וְשֶׁבְּרַתִּי כֹּל אוֹתָן הַרְאִיוֹת שְׂאֹמְרִין הַפִּילוֹסוֹפִים שֶׁהֵן רֵאִיוֹת שֶׁהָעוֹלָם לֹא נִבְרָא, וְגַם פְּרַקְתִּי כֹּל הַקְּשִׁיּוֹת הַגְּדוֹלוֹת שֶׁהִקְשׁוּ עֲלֵינוּ עַל שְׂאֵנוֹ אוֹמְרִים שֶׁהָאֵל בְּרָא הַכֹּל יֵשׁ מֵאֵין.

וְכֹל אֵלוֹ הַשְּׁלֵשׁ פְּתוֹת שֶׁל חֲכָמֵי הָעוֹלָם מְקַדֵּם וְעַד עֵתָה - בֵּין אֵלוֹ שְׂאֹמְרוֹ שְׂאֵין הַגְּלָגֶל נִבְרָא אֲלֵא כִּף הִיָּה וְיִהְיֶה לְעוֹלָם, בֵּין אֵלוֹ שְׂאֹמְרוֹ שֶׁהָאֵל בְּרָא מֵאוֹתוֹ הַחֲמֹר הַמְצוּי עִמּוֹ תְּמִיד, בֵּין אֵלוֹ שְׂאֹמְרוֹ הַכֹּל כְּמוֹ שְׂאֹמְרוֹ הַנְּבִיאִים, שְׂאֵין שֵׁם דְּבָר אַחֵר עוֹמֵד עִם הָאֵל אֲלֵא הוּא לְבַדּוֹ, וְכִשְׂרָצָה הַמְצִיא הָעוֹלָם כְּרִצּוֹנוֹ מֵאֵין - כֹּל אֵלוֹ הַשְּׁלֵשׁ פְּתוֹת מְסִכְמִין שֶׁכֵּל מִה שִׁיְהִיָּה בְּזֶה הָעוֹלָם הַתְּחִתּוֹן, מֵהִיוֹת כֹּל נֶפֶשׁ חַיָּה וְכֹל אֵילָן וְכֹל מִין עֵשֶׂב וְכֹל מִין מִמִּינֵי הַמְּחַצְבִּים, הַכֹּל הָאֵל עוֹשֶׂהוּ בְּכַח שִׁבּוּא מִן הַגְּלָגִלִּים וּמִן הַכּוֹכָבִים, וְשִׁכַּח הַבּוֹרָא צָרָף בְּתַחֲלָה עַל הַגְּלָגִלִּים וְהַכּוֹכָבִים, וּמִן הַגְּלָגִלִּים וְהַכּוֹכָבִים יִצוּף וְיִפְשֵׁט בְּזֶה הָעוֹלָם, וְיִהְיֶה כֹּל מִה שִׁיְהִיָּה. וְכִשֵּׁם שְׂאֵנוֹ אוֹמְרִין שֶׁהַקֶּב"ה עוֹשֶׂה אוֹתוֹת וּמוֹפְתִים עַל יְדֵי הַמְּלֹאכִים, כִּף אֵלוֹ הַפִּילוֹסוֹפִים אוֹמְרִין שֶׁכֵּל אֵלוֹ הַדְּבָרִים הַנְּעַשִׂין בְּטַבְּעוֹ שֶׁל עוֹלָם תְּמִיד - עַל יְדֵי הַגְּלָגִלִּים וְהַכּוֹכָבִים הֵן נַעֲשִׂין. וְהֵן אֲמָרוּ שֶׁהַגְּלָגִלִּים וְהַכּוֹכָבִים בְּעֲלֵי נֶפֶשׁ וּמְדַע הֵן. וְכֹל אֵלוֹ הַדְּבָרִים אֲמָת הֵן, וְכִּבְרֵן בְּאֲרָתִי אֲנִי בְּרֵאִיוֹת שֶׁכֵּל אֵלוֹ הַדְּבָרִים אֵין בָּהֶם הַפְּסָד בְּדַת, וְלֹא עוֹד אֲלֵא שֶׁהַבְּנֵי בְּדַבְרֵי חֲכָמִים מִכֹּל הַמְדַרְשׁוֹת שֶׁהֵם אוֹמְרִין כְּמוֹ שְׂאֹמְרוֹ הַפִּילוֹסוֹפִים, וְאֵין בֵּין חֲכָמֵי יִשְׂרָאֵל וּבֵין אֵלוֹ הַפִּילוֹסוֹפִים בְּאֵלוֹ הַדְּבָרִים מַחְלֶקֶת כְּלָל, כְּמוֹ שֶׁבְּאֲרָתִי בְּאוֹתָן הַפְּרָקִים.

כְּבִשׁוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם - דְּבָרִים נִסְתָּרִים וְעִמוּקִים. **שְׂאִינּוּ הוֹנָה** - הָעוֹלָם לֹא נִבְרָא אֲלֵא קִדְמוֹן. **הִיָּה וְכו'** - הָעוֹלָם נוצר בידי ה'. **לא מ'אין**, אלא תמיד היה חומר קדמון (היולי) וממנו ה' יצר את העולם. **חבור גדול** - ספר 'מורה נבוכים'. **בכח שיבוא וכו'** - ה' משפיע שפע על העולם באמצעות הכוכבים. **צף** - משפיע. **הפסד בדת** - אינם סותרים את אמונתנו.

ביאורים

הרמב"ם הסביר את דעת חכמי ישראל שהעולם התחדש מהאין. לאחר מכן הובא ההסבר על אופן ההשגחה של ה' בעולם, כלומר הכלים שבהם הוא משתמש, והם הכוכבים. בנקודה זו היה נראה שחכמי ישראל הסכימו עם חכמי אותה התקופה שלמדו את טבע המציאות, כאילו הכוכבים הם בעלי חיות. בקטע זה מתברר שסוגיית ההשגחה הינה רחבה יותר וחכמי ישראל אינם מסכימים כלל עם חכמי האומות. עיקרה של ההשגחה כמבואר כאן הוא לבטא את הקשר של ה' אל העולם ובני האדם שבו. חכמי הגויים לא יכולים להבין את תוכנה של השגחה זו - לדעתם כל השתלשלות ההשפעות של הבורא דרך הכוכבים הינה במקרה, ולא במשפט.

אחד העיקרים של התורה שלנו הוא האמונה בהשגחה הבאה בדין ובמשפט. אמונה זו קשורה בקשר הדוק לאמונה בחידוש העולם. ה' חידש את כל הנבראים ואף ציווה אותם במצוותיו. השכר והעונש על קיום המצוות מדגימים שהקב"ה שולט בכל ענייני הטבע. אף על פי שבנוגע לאופן הבסיסי של הקשר בין הבורא לעולם חכמי הגויים סבורים כמו חכמי ישראל, האמונה של השגחת ה' רחוקה מהם כרחוק מזרח ממערב.

עיקר נוסף מעיקרי תורת משה הוא האמונה ב'בחירה'. הפילוסופים גם הם מאמינים בבחירה, אבל לפי מאמיני גזרת הכוכבים גורלו של האדם קבוע מראש. אנו מאמינים כי בכל דבר בעולם הבחירה נתונה ביד האדם, אם ירצה לעבוד את ה' ולקיים מצוותיו - הרשות בידו, ואם ירצה להצטרף לרשעים ולהתחבר לגנבים - יכול לעשות כן, כי אין בטבע דבר שימשוך אותו לאחד מהצדדים. השגחת ה' מתייחסת כאמור לכל פרט, אבל איננה משפיעה על כוח הבחירה שנתן לנו ה' לפני כל מעשה.

הרחבות

• בחירה חופשית

שְׁכַל מַעֲשֵׂה בְּנֵי אָדָם מְסוּר לְהוֹן, וְאִין שָׁם לֹא מוֹשֵׁף וְלֹא כוּפָה. הרמב"ם מבאר שלאדם נתונה יכולת בחירה מלאה על מעשיו. על הימצאות יכולת הבחירה כתבו רבים, נביא את דברי ר' צדוק הכהן מלובלין: "בריאת העולם היה כדי שיזכו הנבראים על ידי השתדלותם ולא יאכלו נהמא דכיסופא" (ישראל קדושים אות ז, ד"ה וכן בכל). כלומר, הקב"ה ברא את העולם כשבתוכו קיימת יכולת בחירה, ובעקבותיה יוכל האדם לקבל את גמולו. הסיבה לכך שהקב"ה ברא את העולם דווקא בצורה הזו היא כדי להיטיב לאדם בצורה הכי גדולה ומלאה.

הקב"ה יכול היה לתת לברואיו מלכתחילה את כל הטוב בלא גבול ומבלי שייאלצו לעבוד כדי לקבל אותו. אבל אילו היו הברואים מקבלים את הטוב בצורה הזו - היו מתביישים במתנתם כיוון שזו מתנת חסד גמורה שלא עמלו בשבילה כלל (ומסיבה זו היא מכונה "נהמא דכיסופא" - לחם של בושה, של מתנה - שבושה לקבלה). לכן ברא אלוהים בעולמו יכולת בחירה, יצר טוב ויצר רע, והאדם מצווה לבחור בחיים ובטוב. כפי שכותבת התורה: "החיים והמנות נתתי לפניך הברכה והקללה ובחרת בחיים" (דברים ל). בעקבות יכולת הבחירה החופשית, האדם מקבל את שכרו על כך שבחר מרצונו החופשי לעשות טוב, ולכן האדם לא יתבייש בשכרו. כך יקבל את הטוב באופן הכי שלם ואידיאלי.

וְכָל אֱלוֹהֵי הַשָּׁמַיִם פְּתוּתֵי שָׁמַיִם פִּילוֹסוֹפִים שְׁאֲמְרוּ שֶׁהַכֹּל עַל יְדֵי הַגְּלָגָלִים וְהַכּוֹכָבִים יַעֲשֶׂה, יֵאמְרוּ שֶׁזֶה שֶׁיֵּאָרֶע לְכָל אֶחָד וְאֶחָד מִבְּנֵי אָדָם מִן הַמְּאֲרָעוֹת הוּא מְקַרָּה, וְאִין לוֹ עֵלְהָ מְלַמְעֵלָה, וְלֹא יוֹעִיל לוֹ לֹא מוֹלְדֵה וְלֹא טָבַע. וְלֹא שְׁנָה אֲצִלָּם זֶה הָאִישׁ שֶׁטָּרְפוֹ אָרִי כְּשֶׁפָּגַע בוֹ, אוֹ זֶה הַעֶכְבֵּר שֶׁטָּרְפוֹ הַחֲתוּל, אוֹ זֶה הַזְּבֻב שֶׁטָּרְפוֹ הָעֶפְבֵּי, וְלֹא שְׁנָה זֶה שֶׁנָּפַל עָלָיו גֶּל וְהָרְגוֹ, אוֹ אֲבָן שֶׁנִּדְדָּלְהָ מִן הַהָר וְנִפְלָה עַל אֵילָן וְנִשְׁפַּר, אוֹ עַל אֲבָן אַחֲרַת וְנִשְׁבְּרָה - כֹּל זֶה, יֵאמְרוּ, אֲקַרְאֵי בְּעֵלְמָא הוּא. גַּם אֱלוֹהֵי בְּנֵי אָדָם הַנְּלַחֲמִים זֶה עִם זֶה עַל מַלְכוּת גְּדוּלָה - כְּמוֹ עֲדַת קְלָבִים שֶׁנִּלְחֲמִים עַל גְּבֻלָּה, וְאִין לְזֶה סִפָּה מִן הַכּוֹכָבִים. גַּם הֵייתָ זֶה עֲשִׂיר וְזֶה רֶשֶׁת, זֶה בְּעַל בְּנִים וְזֶה עֶקֶר - יֵאמְרוּ הַפִּילוֹסוֹפִים שֶׁהוּא מְקַרָּה. כְּלָלוֹ שֶׁל דְּבַר, יֵאמְרוּ, מְאֲרָעוֹת כֹּל אֶחָד וְאֶחָד, בֵּין מִין אָדָם בֵּין מִין בְּהֵמָה בֵּין מִין אֵילָנוֹת וְהַמְחַצְבוֹת - הַכֹּל מְקַרָּה. אֲבָל הֵייתָ הַמִּינִים כְּלוֹ, וְדַבְרִים הַפְּלוּלִין בְּכָל הָעוֹלָם שֶׁאִין בוֹ מַעֲשֵׂה נֶפֶשׁ חַיָּה - הַכֹּל מִכַּח הַגְּלָגָלִים, שֶׁעֲקָרוֹ מֵעַם הַקֶּבֶ"ה.

וּבִזְהָה הִיא הַמְחַלְקָת, שֶׁבְּעֵלֵי דַת הָאֱמִת, וְהִיא דַת מֹשֶׁה רַבְּנוּ, לֹא יֵאמְרוּ שֶׁמְאֲרָעוֹת בְּנֵי אָדָם מְקַרָּה, אֲלֵא מִשְׁפֵּט, כְּמוֹ שֶׁאֲמָרָה תּוֹרָתוֹ: "כִּי כָל דְּרָכָיו מִשְׁפֵּט" (דברים לב, ד), וּפְרָשׁ הַנְּבִיא: "אֲשֶׁר עֵינֶיךָ פִּקְחוֹת עַל כָּל דְּרָכֵי בְּנֵי אָדָם לְתֵת לְאִישׁ כְּדָרְכָיו וְכַפְרֵי מַעַלְלָיו" (ירמיה לב, ט). וְעַל דְּבַר זֶה הִזְהִירָה תּוֹרָה וְהַעֲיֵדָה, וְאֲמָרָה לִישְׂרָאֵל: אִם לֹא תִשְׁמָעוּ לִי, וְאֲבִיא עֲלֵיכֶם פְּרָעוֹנוֹת, אִם תֵּאמְרוּ שֶׁאֲוֹתָהּ הַפְּרָעוֹנוֹת אֵינָה יְסוּרִין עַל חֲטָאתְכֶם, אֲלֵא קָרִי וּמְאֲרָע מִשְׁאֵר מְאֲרָעוֹת שֶׁאֲרָעוּ בְּקָרִי - אֲנִי אוֹסִיף עֲלֵיכֶם מְאֹתוֹ הַקָּרִי. זֶה שֶׁכְּתוּב: "וְאִם תִּלְכּוּ עִמִּי קָרִי - וְהִלַּכְתִּי עִמָּכֶם בְּחַמַּת קָרִי" (ויקרא כו, כא-כב). זֶה עֶקֶר דַּת מֹשֶׁה רַבְּנוּ, שֶׁכֹּל הַמְּאֲרָעוֹת שֶׁיֵּאָרֶעוּ לְבְנֵי אָדָם דִּין וּמִשְׁפֵּט. וְכֵן אֲמָרוּ חֲכָמִים: "אִין מִיתָה בְּלֹא חֲטָא וְלֹא יְסוּרִין בְּלֹא עוֹוֹן" (שבת נה ע"א).

וְדַעוּ, רַבּוֹתֵי, שֶׁעֲקָרֵי דַת מֹשֶׁה רַבְּנוּ, וְגַם הַפִּילוֹסוֹפִים כְּלָם מוֹדִים בוֹ, שֶׁכֹּל מַעֲשֵׂה בְּנֵי אָדָם מְסוּר לְהוֹן, וְאִין שָׁם לֹא מוֹשֵׁף וְלֹא כוּפָה, אֲלֵא אִם יִרְצֶה לְעַבֵּד אֶת ה' וְיִהְיֶה חֲכָם וְיִישֵׁב בְּבֵית הַמְּדֻרָשׁ - יַעֲשֶׂה, וְאִם יִרְצֶה לְלַכֵּת בְּעַצַּת רְשָׁעִים וְלוֹרֹץ עִם הַגְּנָבִים וְלִצְפֹּן עִם הַחֲטָאִים וְהַנְּזָאִפִים - יַעֲשֶׂה, וְאִין שָׁם טָבַע וְלֹא מוֹלְדֵי שֶׁמוֹשֵׁף אוֹתוֹ לְאֶחָד מִן הַדְּרָכִים כְּלָל. וְלִפְיָךְ נִצְטוּהָ, וְנֵאמַר לוֹ: עֲשֵׂה כֵךְ וְלֹא תַעֲשֶׂה כֵךְ. וְכִמְהָ דְבָרִים בְּאַרְנוּ בְּעֵינֵינוֹת אֱלוֹהֵי רַבְּבֵי הַחַבּוּרִים שֶׁיֵּשׁ לָנוּ, בְּלִשׁוֹן עֲרָבִי בְּפִרוּשׁ הַמְּשֻׁנָה, וּבִשְׂאֵר הַחַבּוּרִים. וְכֵן יֵשׁ לָנוּ רְאִיוֹת שֶׁל דַּעַת שֶׁאִין מְאֲרָעוֹת בְּנֵי אָדָם כְּמְאֲרָעוֹת הַבְּהֵמָה כְּמוֹ שֶׁאֲמָרוּ הַפִּילוֹסוֹפִים.

מאורעות
פרטיים הם
מקרה

בדת משה אין
מקרה

לאדם יש בחירה

עלה מלמעלה - ה' לא משגיח ולא גוזר מה יקרה בעולם. **לא מולד** - המאורע אינו מושפע ממזל לידתו. **ולא שנה** - לא משנה. **קרי** - מקרה. **שאינו בו מעשה נפש חיה** - דברים שהם חלק מהטבע ולא ממעשה הבריות בעולם. **מסור להן** - לבחירתם החופשית. **ולצפון** - להתחבא. **נצטוה** - במצוות ה'. **שאינו מארעות בני אדם** - על האדם ישנה השגחה פרטית.